

УДК [94 (420) «1899/1902» + 929 Кіплінг]

Редьярд Кіплінг і Друга англо-бурська війна 1899-1902 рр.

О.В. ФОМІНА

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна,
E-mail: laskavoprosim@mail.ru**Авторське резюме**

У статті досліджено участь Редьярда Кіплінга в англо-бурській війні 1899-1902 років і вплив конфлікту на його суспільно-політичну діяльність і літературну творчість. На основі аналізу джерел та історіографії наочно показано: Кіплінг не бажав англо-бурської війни, але підтримав її повністю, як тільки почалися бойові дії. У Великій Британії він створив мережу «рушничних клубів» з підготовки добровольців і збирав кошти на їх спорядження та відправку на війну. У Південній Африці Кіплінг сміливо виїжджав на місця боїв з бурами. Та поступово, з кожним пораненим і загиблим англійським солдатом і офіцером він переконався у надвисокій ціні, що платило британське суспільство за побудову Британської Африки, і необхідності зміни системи імперських цінностей. Саме тому, на диво друзів і ворогів, Кіплінг не написав великого роману про Другу англо-бурську війну і відмовлявся від усіх державних нагород упродовж війни та навіть тривалий час після її закінчення.

Ключові слова: Редьярд Кіплінг, Південна Африка, англо-бурська війна, Велика Британія, літературна творчість.

Rudyard Kipling and the Second Anglo-Boer War 1899-1902

O.V. FOMINA

Luhansk Taras Shevchenko national university, Luhansk, Ukraine, E-mail: laskavoprosim@mail.ru

Abstract

In the article is researched the content Rudyard Kipling's participation in the Boer War 1899-1902. It is also examined the impact of conflict on socio-political activities and literary creativity of Kipling. Basing on the analysis of sources and historiography clearly shows: Kipling did not want the Boer War, but supported her completely as soon as the fighting began. In the Great Britain, he has created a network of «gun clubs» to prepare volunteers and collected funds for their equipment and send to the war. In South Africa Kipling boldly went to the field of battle drills. But gradually, every wounded and fallen British soldiers and officers, he was convinced of the ultra-high price that British society paid for the construction of British Africa, and the need to change systems of imperial values. It is a miracle of friends and enemies, Kipling has written a great novel about the Second Boer War and refused all state honors during the war, and even long after its completion.

Key words: Rudyard Kipling, South Africa, the Anglo-Boer War, Great Britain, literary work.

Постановка проблеми. Англо-бурська війна 1899-1902 років стала першою великою війною ХХ століття, що тоді тільки починалося. Події тієї війни викликали суспільний резонанс у світі, а наслідки війни і сьогодні впливають на відносини між Південно-Африканською Республікою, Великою Британією і Нідерландами. Більше того, війна стала початком ери сумніву для багатьох британських політиків і військових, суспільно-політичних діячів і літераторів, у тому числі для Редьярда Кіплінга.

З англо-бурською війною 1899-1902 років закінчилася ера «галантних воєн», коли супротивники ще дотримувалися якихось правил і норм людяності. Вперше у масштабних бойових діях були задіяні багатозарядні напівавтоматичні магазинні гвинтівки, які раніше вважалися «негідними справжнього джентльмена», заборонені до цього міжнародними домовленостями скорострільні кулемети і гармати із розривними кулями «дум-дум», задушлива вибухова речовина лідіт (один з прототипів майбутніх отруйних

газів). Проти бурів створювались і використовувались концентраційні табори, а бури проти англійців широко застосовували колючий дріт та снайперів.

Південна Африка стала своєрідним полігоном для випробування новітньої для тих часів воєнної тактики і озброєння. При наступі використовувалися обрідні піхотні ланцюги і розсіпні шеренги, траншеї для захисту від шрапнелі, польові окопи, раніше маловідомі види воєнного устаткування - одяг кольору хакі, польові телефон, телеграф, кінокамера, бездротовий телеграф (радіозв'язок), прожекторне засліплення позицій ворога тощо. Від Редьярда Кіплінга також чекали нового великого твору про сурову правду війни та героїзм британських офіцерів і солдатів, але з-під пера «залізного Редді» нічого подібного так і не вийшло.

Аналіз досліджень і публікацій. Чому так сталося? Це питання жодним з біографів Кіплінга, дослідників його літературної творчості та політичної діяльності так і не було поставлене прямо. Хоча поодинокі спро-

© О.В. Фоміна, 2013

би відповісти на це складне питання очевидно були. Зокрема, англійський історик Джордж Шепперсон у своїй статті «Кіплінг і англо-бурська війна» зазначає, що «війна для Кіплінга стала часом сподівань на зміну британської в'ялості і томності» [9, с. 87]. «Ми не мали жодного гідного уроку і нарешті цей має змінити нас на краще... Ця війна може зробити нас імперією!», - цитує Шепперсон доволі декларативні та пафосні заклики Кіплінга [9, с. 87].

Такі заклики дорого коштували письменнику. Адже, як зазначає відомий український науковець Максим Стріха, «на початку двадцятого сторіччя з'явилися вже значно вагоміші причини для звинувачень», ніж просто «естетська критика» літературних героїв Кіплінга [4]. «Людство вступило в грандіозну смугу соціальних перетворень і потрясінь, на тлі яких Кіплінг із його несхитною вірою в історичну місію Британії виглядав анахронізмом. Від письменника відсахнулася інтелігенція, а для повоєнних поетів-авангардистів з кола молодих Т.С. Еліота та Езри Паунда, які тяжіли до складної рафінованої символіки, Кіплінг, що говорив мовою мільйонів і для мільйонів, був не так митцем, як «бардом імперіалізму», будівничим Імперії на кшталт Сесіля Родса», - пише М. Стріха [4]. На думку радянського літературознавця Романа Самаріна, саме англо-бурська війна 1899-1902 стала апогеєм життєвого та творчого шляху Р. Кіплінга. «Під час англо-бурської війни в його творчості настав найбільш похмурий період», - наголосив він [3]. Так це чи ні, спробуємо розібратися.

Мета дослідження - дослідити участь Р. Кіплінга в англо-бурській війні 1899-1902 років і вивчити вплив конфлікту на його суспільно-політичну діяльність і літературну творчість.

Виклад основного матеріалу. Друга англо-бурська війна спалахнула на початку жовтня 1899 року у Південній Африці між бурами - нащадками переважно голландських, а також німецьких і французьких переселенців або, як їх ще називали, африканерами, які у середині XIX століття створили Помаранчеву Вільну Державу (Помаранчева Республіка), через два роки Південно-Африканську Республіку (Республіка Трансвааль), і британцями [8].

Головною причиною війни була запекла боротьба за володіння відкритими у Трансваалі найбільшими та найбагатшими в світі родовищами золота та алмазів. Безпосереднім приводом до війни стало питання про політичний статус іммігрантів, переважно британських, які нахлинули великим потоком у Південно-Африканську Республіку в кінці 80-х років XIX століття. За короткий час вони заволоділи більш ніж двома третинами рухомого і не-

рухомого майна, наполягали на рівноправ'ї англійської мови з голландською (на той час офіційна мова бурів. - О.Ф.), а також на суттєвому зниженні податків [8].

Проте основною була вимога про надання місцевого громадянства і, відповідно, виборчих прав. У цьому випадку нові переселенці могли б перемогти на виборах у трансваальський парламент, що загрожувало бурам втратою влади. Саме намагання Великої Британії добитися політичного й економічного панування над бурськими республіками і їх природний спротив на зазіхання англійців призвело до кривавої війни, що затяглася майже на три роки.

За рік до війни Редьярд Кіплінг у розмові з літературознавцем Леоном Келнером заявив, що залишатиметься імперіалістом лиш до тих пір, доки мова не піде про підкорення білих людей. «Анексію одного білого народу іншим я вважаю найбільшим злочином, який може скоїти політик. Не можна підкоряти білі народи», - сказав тоді він [2, с. 38]. Однак бури, як на гріх, були білими потомками європейців із самого центру Західної Європи - центру західної цивілізації.

Проте з початком війни Кіплінг волів забути свої ж слова, бо на той час ним уже повністю заволоділа ідея Родса про Британську Африку, так само, як колись ідея Британської Індії. Родс був фактичним володарем англійської Південної Африки, одним із засновників всесвітньовідомої гірничопромислової компанії «Де Бірс» і, як вважали опозиціонери, головним винуватцем у розв'язанні війни [1, с. 3-10]. Він, як було сказано вище, бачив у територіальній експансії, створенні колоній засіб вирішення внутрішніх англійських проблем і мабуть улюблене висловлення Кіплінга про Індію: «Той нічого не знає про Велику Британію, хто нічого не знає про Індію», - за просто міг би перефразувати на свій манер: «Той нічого не знає про колонії, хто нічого не знає про Велику Британію» [2, с. 38].

І це була правда. Колонізація дозволила західним країнам у новий час вирішити багато гострих внутрішніх політичних, економічних і соціальних проблем: спадок «молодших синів», надлишок населення і нестача орних земель, безробіття, брак інвестицій, відсутність сфер для капіталізації і територій та населення для збуту продукції й багато іншого.

Англо-індієць Кіплінг, який зовсім нещодавно говорив, що «старушка Англія найбільше симпатична із чужих країн» (зазначимо, що прикметник «чужих» ним використано у прямому, не переносному значенні слова, бо лише Індію він вважав батьківщиною. - О.Ф.), у яких він жив, тепер, із початком англо-бурської війни, був достатньо англійцем-консерватором, щоб повністю стати на бік Род-

са та іншого свого доброго знайомого - Альфреда Мілнера, губернатора Капської колонії, верховного комісара Великої Британії у Південній Африці [1, с. 347-379; 2, с. 39; 9, с. 81-89]. Кіплінг підтримав війну з перших днів. Коли о п'ятій годині вечора 11 жовтня 1899 року збіг строк ультиматуму президента Трансвааля Пауля Кругера (який вимагав виведення англійських військ, що прибули у Південну Африку) і почались бойові дії, Редьярд щиро повірив у швидку перемогу. Однак доля розпорядилася інакше. Бури завдавали англійцям один поразку за іншою, втрати військ II Величності у кілька разів перевищували втрати африканерів [8].

У такій ситуації Кіплінг вирішив не сидіти склавши руки, а всіляко допомагати виправленню становища, сприяти початку будівництва Британської Африки. У містечку Роттінгдін графства Серрей, де він у той час мешкав, Редьярд зібрав цілу роту добровольців. Потім Кіплінг прийнявся організовувати так звані «рушничні клуби» по всій країні, розпочав кампанію за створення фонду допомоги солдатським сім'ям. Вірш «Росіянин жабра», написаний на підтримку цієї ідеї, був широко розповсюджений у засобах масової інформації [9, с. 86; 10]. Його опублікували в усіх газетах і журналах консервативного напрямку. Друкували навіть на пачках сигарет, постільній білизні. В результаті вдалося зібрати близько півмільйона фунтів стерлінгів. Виконавши все можливе у метрополії, Кіплінг сам відвідав театр бойових дій в якості кореспондента військової газети «Френд» [1, с. 347-358; 2, 39; 9, с. 84; 10].

Для «залізного Редді» це була більше, ніж чергова війна за розширення меж імперії. Як він сам вважав десь глибоко в душі, війна дала йому шанс компенсувати перед батьківщиною свою неучасть у підкоренні Індії в середині XVIII - середині XIX століть і нездатність бути фізично у рядах англо-індійських військ, що воювали у південноафриканській пустелі.

На цей раз Кіплінг фактично захищав свою домашню оселю від зазіхань бурів, принаймні так йому тоді здавалося. Справа полягала в тому, що вже протягом кількох років він разом із сім'єю з жовтня по квітень щороку жив у Південній Африці, часто гостюючи у свого друга С. Родса. У 1900 році, після приїзду Кіплінга на війну, Родс побудував і подарував йому дім у своєму маєтку неподалік від Кейптауна, де письменник проводив разом із сім'єю кожен зиму з 1900 по 1908 роки [1, с. 347-379; 2, с. 40; 9, с. 81-87].

Відомий російський африканіст А.Б. Давідсон у монографії «Сесіл Родс - будівник імперії», називаючи Кіплінга «співачом величі Англії», пише, що «разом з тим саме у розмовах з Родсом сформули-

ся його ідеї про велике Pax Britannica і взагалі про місію білої людини» [1, с. 348]. За рік до війни, у 1898-му, у Зімбабве Кіплінг дав дуже змістовне інтерв'ю редактору газети «Ліверпул дейлі пост». Інтерв'ю має назву «Одна велика людина про іншу велику людину», інакше кажучи Кіплінг про Родса [1, с. 349]. У ньому Кіплінг заявив, що його, як і Родса, найбільший моральний ідеал - це є розповсюдження цивілізації і створення імперії ради такої мети» [1, с. 351].

«Одна річ ніколи не може бути запереченою - це єдине розуміння Кіплінгом того, що прогрес і успіх цивілізації полягає у милітаризмі. Це не Бог, - пише Фредерік Ноуелс, - щоб так оспівувати цю ідею, як правити богослужіннями. Якщо є помилка у його філософії людства, то це фальш у небезпечному протиставленні ним одних сил, в існування яких можна лише вірити, іншим, які більш видимі та показові, видавати бажане за існуюче (тобто протиставляти, підмінити поняття, наприклад, замінити віру у Бога вірою у свою цивілізаторську місію». - О. Ф.) [7, с. 62].

З огляду на це зовсім не дивно, що Кіплінга звинуватили у підтримці «партії війни», «кровожерливих імперіалістів» (і захисті своїх власних бізнесових інтересів, хоча ніхто точно так і не сказав яких саме). За дружні відносини з Родсом та багатьма іншими впливовими політиками і підприємцями, підтримку англо-бурської війни Кіплінг більшістю лібералів і соціал-демократів був безпечливо звинувачений у розпалюванні імперіалістичної війни у Південній Африці і розповсюдженні ідей імперіалізму в цілому світі [10].

Звинувачення у наймитстві до сильних того світу, колінопреклонінні перед консерваторами-імперіалістами завжди були болісними для Кіплінга. Мабуть тому він ніколи не приймав урядових нагород і був у цьому відношенні дійсно «залізним Редьярдом». У 1899 році, першому році війни в Південній Африці, його спробували нагородити орденем Бані другого ступеня, але він відмовився. Наступного року зібралися присвоїти звання сера і знову наштотхнулись на рішучу відмову. Через рік після перемоги в англо-бурській війні, у 1903-му, знов спроба нагородити, на цей раз орденем святих Михайла і Георгія, і знов безрезультатно [2, с. 40]. Однак, найбільш переконливим доказом того, що англо-бурську війну підтримував Кіплінг-політик, а не Кіплінг-письменник, стала його ж творчість. Прихильники війни чекали від нього великого, гучного, яскравого твору, присвяченого цим подіям, але нічого подібного так і не з'явилося. Більше того, такий твір навіть не був задуманий [2, с. 41]. Декілька віршів про південноафриканські події - от і весь підсумок від вражень тих трьох років,

протягом яких на протилежній Туманному Альбіону частині екватора загинуло у бою та померло від ран і хвороб 22 тисячі англійців і 100 тисяч були покалічені і назавжди втратили працездатність. Чотири п'ятих з цього числа були кіплінгівські Томмі Аткинси (у XIX сторіччі широко розповсюджене прізвисько англійських солдат. - О.Ф.) [10]. Ця війна, як і очікувалося, стала, м'яко кажучи, непопулярною у британському суспільстві. Величезна кількість вбитих і поранених, витрати на війну становили понад 225 млн ф. ст. [8; 10].

Втрати бурів склали вбитими 4 тисячі, що було, у порівнянні з втратами противника, не так уже і багато. Проте, 28 тисяч жінок, дітей, людей похилого віку померли від голоду й епідемій інфекційних хвороб у концентраційних таборах. Ще до втрат африканерів слід додати 20 тис. померлих їх слуг-африканців (кафрів), умови утримання яких у концентраційних таборах були набагато гіршими, ніж у бурів [8; 10].

Підтримка англо-бурської війни коштувала Кіплінгу дуже дорого. Шквал критики, більшість якої лунала з уст заздрісників, а не політичних опонентів і літературних критиків, зробив свою справу - популярність Кіплінга як письменника впала і вже ніколи не підіймалася так високо, як до війни. Роки війни стали переломними у житті «залізного Редді». Як пише Чарльз Керрінгтон, «довіра читача Кіплінгу увійшла у зеніт у кінці 1880-х - початку 1890-х років, а потім почала знижуватися і зовсім згасла перед його смертю, хоча і після неї його книги ще впродовж 20 років мали дуже високий попит» [5, с. 24].

Що стосується аналізу політичних поглядів Кіплінга після війни, то тут Чарльз Керрінгтон, співробітник Королівського інституту міжнародних відносин, стає набагато більш обережним, ніж в оцінці літературної діяльності свого героя. Як справжній дипломат, він в одне речення зміг умістити весь складний і неоднозначний світ свого героя, де кожний - і прихильник, і опонент Кіплінга знайде своє: «Коли політичні погляди Кіплінга були найменш популярні і зазнавали нищівної критики, читачів у нього не поменшало. Багато антиімперіалістів лівого крила читали його

таємно і схвально обговорювали пошепки» [5, с. 24].

Тим часом, уже менш ніж через чотири роки після Верніджингського миру (за назвою містечка, де було підписано перемир'я у 1902 році. - О. Ф.), усі сподівання Кіплінга на побудову Британської Африки і нової імперії були розвінчані.

«Друзі Кіплінга, що були при владі у Великій Британії і Південній Африці були усунені зі своїх посад, зокрема А. Мілнер і Дж. Керзон», - пише Дж. Шепперсон у своїй статті [9, с. 87]. Ліберальний уряд Г. Кемпбелл-Баннермана, що прийшов до влади у кінці 1905 року, повернув майже всі владні повноваження у Трансваалі африканерам. Англійці, майже все, що війною забрали, миром повернули. «Кіплінгу здалося, що все, за що воювали, було втрачено», - підкреслює Шепперсон [9, с. 87]. Єдине у чому письменник тепер бачив користь від війни, так це у тому, що «англійці навчили африканерів і їх нащадків керувати країною за допомогою не гвинтівки, а урни для голосування» [9, с. 88].

Висновки. Таким чином, дослідження показало, що під час англо-бурської війни 1899-1902 років Кіплінг ще раз переконався у надвисокій ціні, яку доводилося платити англійському суспільству за розширення Британської імперії. Англо-бурська війна і її наслідки ще більше поглибили розкол між його внутрішнім і зовнішнім світом. Саме тому Кіплінг не написав великого роману на кшталт «Кім» про події та героїв Другої англо-бурської війни, чого так очікували його читачі, друзі та політичні прихильники.

Отже, «залізний Редді» опинився на, образно кажучи, ідейному роздоріжжі: по-старому він жити уже не хотів, а по-новому ще не міг. Глибоко в душі Редьярд відмовлявся від власними ж руками створеного світу колонізаторів-героїв, бо бачив на їхніх руках кров, а зовні, на людях, у суспільстві, ще більш активно продовжував укріплювати, закликав розширювати його тією ж кров'ю, виголошуючи запальні промови на капітанських мостиках тільки-но спущених на воду лінкорів і крейсерів, на палубах яких, вишикувавшись у строю, стояли тисячі Томмі Аткинсів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Давидсон А. Б. Сесил Родс – строитель империи [Текст] / А. Б. Давидсон. – М.: Олимп; Смоленск: Русич, 1998. – 448 с.
2. Киплинг Р. Рассказы, стихи, сказки [Текст] / Р. Киплинг; сост., авт. предисл., коммент. Ю.И. Кагарлицкий. - М.: Высшая школа, 1989. - 383 с.
3. Самарин Р. Редьярд Киплинг [Електронний ресурс] / Р. Самарин. - Режим доступу: <http://www.lib.ru/KIPLING/redkipl.txt> - Назва з екрана.
4. Стрїха М. Кіплінг справжній і вигаданий [Електронний ресурс] / М. Стрїха – Режим доступу: <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=kipling&page=strikha&alist=skip> - Назва з екрана
5. Carrington Ch. Rudyard Kipling: His Life and Work [Text] / Ch. Carrington. - L.: Macmillan & Co, 1970. - 637p.

6. Kiplingiana [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.kipling.org.uk/kip_fra.htm - Назва з екрана
7. Knowles F. A Kipling Primer [Text] / F Knowles. - Boston: Brown and Company, 1899. - 219 p.
8. Pretorius Fr. The Boer Wars [Електронний ресурс] / Fr. Pretorius. - Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/history/british/victorians/boer_wars_01.shtml - Назва з екрана.
9. Rudyard Kipling: the man, his work and his world [Text] / Ed. by J. Gross. - N.Y.: Simon & Schuster, 1972. - 178 p.
10. The Poetry of the Boer War [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.st-andrews.ac.uk/~pvm/HardyBWar/poetry.html> - Назва з екрана

Стаття надійшла до редакції 03.10.2013

REFERENCES:

1. Davidson, A. B. Sesil Rods – stroitel imperii (Cecil Rhodes - Empire Builder) Moscow.: *Olimp; Smolensk: Rusich*, 1998. 448 p.
2. Kipling, R. Rasskazy, stihy, skazki (Stories, poems, fairy tales). Moscow: *Vysshaya shkola*, 1989. 383 p.
3. Samarin, R. Redyard Kipling (Rudyard Kipling). Regime to access: <http://www.lib.ru/KIPLING/redkipl.txt>
4. Striha, M. Kipling spravzhnij i vigadaniij (Kipling real and fictional). Regime to access: <http://poetyka.ua-zone.net/default/pages.phtml?place=kipling&page=strikha&alist=skip>
5. Carrington, Ch. Rudyard Kipling: His Life and Work. L.: Macmillan & Co, 1970. 637 p.
6. Kiplingiana. Regime to access: http://www.kipling.org.uk/kip_fra.htm
7. Knowles, F. A Kipling Primer. Boston: Brown and Company, 1899. 219 p.
8. Pretorius, Fr. The Boer Wars. Regime to access: http://www.bbc.co.uk/history/british/victorians/boer_wars_01.shtml
9. Rudyard Kipling: the man, his work and his world. N.Y.: Simon & Schuster, 1972. 178 p.
10. The Poetry of the Boer War. Regime to access: <http://www.st-andrews.ac.uk/~pvm/HardyBWar/poetry.html>

Фоміна Олена Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Адреса: 91011, м. Луганськ, вул. Оборонна, 2
E-mail: laskavoprosim@mail.ru

Fomina Olena Volodymyrivna – PhD in history, associate professor
Luhansk Taras Shevchenko national university
Address: 2, Oboronna Str., Luhansk, 91011
E-mail: laskavoprosim@mail.ru